

Нерухомі археологічні об'єкти як предмет злочину

Катерина Терза

судовий експерт, Закарпатський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Ужгород, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0468-2850>, e-mail: archeologyexpert.uzh@gmail.com

Проаналізовано правовий статус нерухомих археологічних об'єктів як предмета злочину відповідно до Нікосійської конвенції та законодавства України. Розглянуто положення Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за незаконне втручання в об'єкти археологічної спадщини. Наголошено на важливості збереження археологічного контексту та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Ключові слова: археологічна спадщина; археологічний об'єкт; міжнародна конвенція; Закон України.

Immovable Archaeological Sites as the Subject of a Crime

Kateryna Tehza

The article analyzes the legal status of immovable archaeological sites as the subject of a crime in accordance with the Nicosia Convention and the legislation of Ukraine. The provisions of the Criminal Code of Ukraine are considered, which provide for liability for illegal interference with archaeological heritage sites. The importance of the archaeological context and the harmonization of national legislation with international standards is emphasized.

Keywords: archaeological heritage; archaeological site; international convention; law of Ukraine.

Археологічні об'єкти є важливими історичними і культурними цінностями. За їх допомогою вчені можуть визначити історію людства і особливо це важливо у вивченні дописемної історії. Протягом багатьох віків саме такі об'єкти стикаються з проблемою несанкціонованих розкопок та пограбувань. Тому вони потребують неабиякого захисту та налагодженого механізму охорони.

Археологічні об'єкти можуть бути як рухомими, так і нерухомими. Нерухомі археологічні об'єкти — це матеріальні залишки минулих епох, які мають історичне, наукове, культурне значення. Вони можуть бути об'єктами державної охорони і мати статус національного надбання. За функціональними особливостями нерухомі

археологічні об'єкти можна об'єднати в чотири групи: поселенські, культові, виробничі, інфраструктурні. Поміж поселенських пам'яток розрізняють стоянки, поселення, городища (поселення, що мають штучні захисні споруди), міста (значення надають урбаністичним осередкам, що відомі також за письмовими джерелами). Культові пам'ятки — це окремі поховання, могили, святилища, жертівники, храми, мегаліти тощо. Також до цієї групи належать петрогліфи, наскельний живопис та інші пам'ятки монументального мистецтва, залишки стародавніх майстерень та ремісничих поселень тощо. Інфраструктурні пам'ятки містять елементи фортифікації, стародавні шляхи та

іншу комунікаційну інфраструктуру, залишки іригаційних систем давнини, об'єкти антропогенного впливу на ландшафт [1].

Саме нерухомі археологічні об'єкти часто стають предметом злочинів, які завдають значної шкоди культурній та історичній спадщині через їхню потенційну фінансову цінність або через комерційні інтереси, пов'язані з користуванням землями, на яких вони розташовані. Незаконні розкопки, руйнування та контрабанда археологічних пам'яток можуть призвести до безповоротної втрати культурної спадщини.

У кримінально-правовій доктрині та слідчо-судовій практиці предмет злочину традиційно розуміється як річ матеріального світу, з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність у діянні суб'єкта ознак складу злочину [2].

Ч. 2 ст. 298 КК України передбачено злочин, у складі якого предметом виступає об'єкт культурної спадщини або його частина, зокрема об'єкт археології. Він є обов'язковою ознакою складу злочину [3]. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єктом культурної спадщини є визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного,

історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [4]. Загалом зрозумілим є те, які ознаки мають бути характерні для об'єкта культурної спадщини, щоб визнавати його предметом досліджуваного складу злочину. Слід зауважити, що об'єкт культурної спадщини має бути віднесений до таких об'єктів відповідним органом публічної влади.

Ключовою ознакою предмета, яка дає підставу для визначення кваліфікації злочину за ч. 2 ст. 298 КК України, є саме наявність рішення компетентного органу про занесення об'єкта до Державного реєстру нерухомих пам'яток України або Переліку об'єктів культурної спадщини [5]. Якщо ж такий об'єкт було вилучено з Реєстру (відповідно до ст. 15 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [6]), то він не може бути предметом цього злочину.

25 лютого 2025 року Україна ратифікувала Нікосійську конвенцію. У межах Нікосійської конвенції 2017 року будь-яке несанкціоноване втручання у структуру нерухомих археологічних об'єктів, включно з несанкціонованими археологічними розкопками (здійснення розкопок без відповідного дозволу або порушення встановлених правил, що призводить до втрати цінних археологічних даних, оскільки контекст знахідок є надзвичайно важливим для науки), знищення, пошкодження (розорювання курганів, руйнування стародавніх споруд під час будівництва або сільськогосподарських робіт) або зміну їхнього розташування розглядається як кримінальне

правопорушення, що завдає шкоди культурній спадщині. Через таке втручання втрачається не лише матеріальна цінність, але й наукова та історична інформація, пов'язана з об'єктом.

Відповідно до вимог Конвенції держави зобов'язані криміналізувати подібні діяння у своєму національному законодавстві, навіть якщо вони вчинені на території іншої держави, яка є учасницею Конвенції.

Залежно від тяжкості правопорушення винні особи можуть нести:

- адміністративну відповідальність — штрафи, приписи щодо відновлення об'єктів;
- кримінальну відповідальність — позбавлення волі, великі штрафи, конфіскація обладнання;
- цивільну відповідальність — обов'язок відшкодувати завдані збитки.

Нерухомі археологічні об'єкти є цінною частиною культурної спадщини, що потребує особливого захисту. Незаконні дії щодо цих пам'яток завдають непоправної шкоди, тому

важливо не лише посилювати правове регулювання та контроль, а й активно залучати громадськість до збереження історичної спадщини.

Перелік джерел посилання

1. Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями (CETS № 221). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=221> (дата зверення: 03.04.2025).
2. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.02.2004 р. № 1626-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата зверення: 03.04.2025).
3. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата зверення: 03.04.2025).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата зверення: 03.04.2025).
5. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право. Харків, 2017. 1064 с.
6. Словник-довідник з археології / ред. Н. О. Гаврилюк. Київ, 1996.